

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Grzegorz Ostasz,
Dr. hab
(Politechnika Rzeszowska);
Ryszard Tłuczek,
Ph. D
(Katolicki Uniwersytet Lubelski)

PODTAWY PRAWNE STOSUNKÓW PAŃSTWO – KOŚCIOŁ KATOLICKI W POLSCE W LATACH 1945-1956

Celem artykułu jest przedstawienie – w ogólnym zarysie – podstaw prawnych, na których opierały się stosunki pomiędzy państwem a Kościołem katolickim w Polsce w latach 1945-1956. Relacje pomiędzy silnym organizacyjnie i posiadającym olbrzymie poparcie społeczne Kościołem, a rządzącą po wojnie partią komunistyczną, miały decydujący wpływ na dzieje najnowsze Polski.

Główną bazę źródłową tekstu stanowią akty prawne opublikowane w latach 1945-1956 w „Dziennikach Ustaw”, a nadto opracowania naukowe oraz oryginalne dokumenty pochodzące z zasobów Archiwum Państwowego w Rzeszowie i Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Rzeszowie.

Na przełomie 1944 i 1945 r. Polska stopniowo wyłamywała się z niemieckiej, kilkuletniej okupacji. Niestety, jednocześnie zaczynała się dominacja innego mocarstwa, Związku Sowieckiego. W lutym 1945 r. odbyło się kolejne już spotkanie „wielkiej trójki”, tym razem w Jałcie na Krymie, a latem ostatnia, najdłuższa, choć w zmienionym kształcie personalnym, konferencja trzech mocarstw w Poczdamie¹. W ich następstwie doszło do wymuszonych zmian granic Rzeczypospolitej, ale również wycofania przez zachodnich sojuszników uznania dla Rządu RP na uchodźstwie oraz akceptacji dla przekazania władzy na ziemiach polskich w ręce komunistów. 21 czerwca 1945 r. Stalin powołał dla Polski marionetkowy Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej. Tego samego dnia moskiewski sąd ogłosił wyrok w procesie „szesnastu” przywódców Polski Podziemnej². Wkrótce, po objęciu i umocnieniu swojej władzy komuniści rozpoczęli bezpardonową pacyfikację wszelkich niezależnych struktur, w tym brutalną walkę z mającym ogromny autorytet w polskim społeczeństwie Kościołem katolickim³.

Po ustaniu okupacji niemieckiej, a w warunkach coraz bardziej zauważalnego braku suwerenności, kościół rzymskokatolicki stawał się ostatnim „szansem niepodległości”⁴. Najsilniejsza struktura podziemia niepodległościowego lat 1945-1947, to jest Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość”⁵, stwierdzała wprost, że „kościół katolicki staje się bezapelacyjnie jedynym dziś źródłem pocieszenia i wiary dla społeczeństwa polskiego. Świątynie są wypełnione po brzegi. Każda niedziela jest jedną wielką manifestacją uczuć religijnych Polaków. Wygłaszane [przez księży] kazania coraz śmielej rozprawiają się z atakami [...] czerwonych na kościół. [...] Wierni chętnie komentują spadłe z ambon zdania. Władze policyjne [...] nie reagują, wychodząc z założenia, że lepiej jest aresztować dziesięć cywili, niż jednego księdza”⁶.

Posłużmy się jeszcze innym dowodem na ówczesną siłę oddziaływania Kościoła w Polsce. Otóż w następujący sposób jesienią 1945 r. kierownictwo Zrzeszenia WiN oceniało postawę Kościoła: „Poziom moralno-społeczny duchowieństwa, tak wyższego, jak i niższego, mimo wrogiego nastawienia PPR [do religii], jest budujący. Kler stoi na stanowisku niedopuszczania [do] wpływów komunistycznych w społeczeństwo katolickie”⁷. Wiosną 1946 r. działacze konspiracji niepodległościowej zauważali, że duchowieństwo stoi konsekwentnie „na wysokości zadania i posiada niewątpliwy wpływ na społeczeństwo. Stosunek swój do aktualnych zagadnień stawia rzeczowo i zawsze z punktu widzenia narodowego. Do partii opozycyjnych odnosi się życzliwie”⁸. Za niekwestionowanego lidera idei niepodległej Rzeczypospolitej uznawano ówczesnego prymasa Polski, kardynała Augusta Hłonda. Po swoim powrocie latem 1945 do Polski prymas Hłond otrzymał

¹ Por. B. Wierzbiański, *Teheran, Jałta, Poczdam. Reportaż w przeszłość*, Nowy Jork 1985; A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939-1989*, Warszawa 1996.

² W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1945-1980*, Warszawa 2003.

³ Więcej niż 90% mieszkańców Polski po roku 1945 utożsamiało się z wyznaniem rzymskokatolickim. A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2003, s. 9.

⁴ G. Ostasz, *Okręg Rzeszowski Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość”. Model konspiracji, struktura, dzieje*, Rzeszów 2006, s. 249.

⁵ Zrzeszenie WiN uważało się przez swoje własne kierownictwo za „ruch katolicki”.

⁶ Archiwum Państwowe w Rzeszowie [dalej: APR], zespół SWWR, sygn. Sr 375/48, t. 2, k. 342.

⁷ APR, zespół SWWR, sygn. Sr 948/48, k. 61.

⁸ APR, zespół SWWR, sygn. Sr 1099/50, IV ZG WiN, t. 9, cz. 1, k. 93.

od papieża Piusa XII specjalne pełnomocnictwo, które uprawniało do decydowania w sprawach organizacyjnych i personalnych zarezerwowanych dotąd dla Stolicy Apostolskiej⁹.

Siłę oddziaływania Kościoła można było bardzo wyraźnie dostrzec choćby w kontekście referendum „ludowego” z 30 czerwca 1946 r. Potwierdza ją, na przykład, ujawniony strach komunistów przed porażką po komunikacie z Konferencji Plenarnej Episkopatu z 22-24 maja 1946 r., kiedy to ogłoszono *désintéressement* Kościoła wobec głosowania „ludowego”, ale też jednoznacznie opowiedziano się za utrzymaniem dwuizbowego parlamentu, a więc za odpowiedzią „nie” na pierwsze pytanie¹⁰.

Tymczasem swoje działania wymierzone w Kościół nasilali komuniści. Dekretem z 25 września 1945 r. wydano prawo o aktach stanu cywilnego. Na mocy tego dekretu duchowni przestali pełnić funkcję urzędników stanu cywilnego. W ślad za tym nastąpiła laicyzacja prawa rodzinnego¹¹. Dekretem z 22 stycznia 1946 r. wprowadzono nowe prawo rodzinne pozbawione jakichkolwiek elementów wyznaniowych¹². Następnym etapem była – wzorowana na prawie sowieckim – ustawa z 27 czerwca 1950 r., to jest Kodeks rodzinny, który wszedł w życie 1 października 1950 r.¹³

Szczególną rolę w procesie kształtowania się ustroju komunistycznego w Polsce odgrywała cenzura. Dekret o powołaniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk został ogłoszony w „Dzienniku Ustaw”, a dopiero potem przegłosowany przez Krajową Radę Narodową w dniu 23 września 1946 r. Tymczasem Urząd istniał, bez żadnej podstawy prawnej, już od lata 1945 r.; najpierw jako część Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, a potem Urzędu Rady Ministrów. W maju 1946 r. cenzura po raz pierwszy uniemożliwiła publikację komunikatu z Konferencji Plenarnej Episkopatu. Za jedną z bardzo charakterystycznych form działalności antykościelnej cenzury mogą posłużyć wytyczne Wojewódzkiego Urzędu Informacji i Propagandy z Rzeszowa. Otóż adresowane do różnych organizacji oraz instytucji, w tym do Zarządu ZHP, dyrekcji szkół średnich, nakazywały „zwrócić uwagę, by przy intonowaniu pieśni *Boże coś Polskę* [zawsze] był użyty tekst zdania końcowego „Ojczyznę wolną pobłogosław Panie”, a nie, jak [...] za czasów okupacji [niemieckiej] „Ojczyznę wolną racz nam wrócić Panie”¹⁴.

Dekret z 5 lipca 1946 r. o utworzeniu Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk uzależniał prowadzenie działalności prasowej i wydawniczej przez związki wyznaniowe od zezwolenia tej instytucji, którego uprawnienia w tym zakresie nie podlegały żadnym ograniczeniom. W następstwie tego wszystkie wydawnictwa kościelne, periodyczne i nieperiodyczne, zostały poddane kontroli prewencyjnej. Należy podkreślić, że na podstawie tych przepisów władze komunistyczne w Polsce w latach 50-tych zlikwidowały większość czasopism i wydawnictw katolickich, a także przejęły drukarnie prowadzone przez instytucje Kościoła katolickiego. Natomiast te które ocalały, zostały poddane permanentnej kontroli i limitacji¹⁵.

W czerwcu 1945 r. Konferencja Episkopatu Polski powołała do życia – z siedzibą w Krakowie – Krajową Centralę „Caritas”, której statutowym zdaniem miało być organizowanie i kierowanie akcją charytatywną w Polsce w duchu miłości chrześcijańskiej. Jesienią 1948 r. komuniści wdrożyli w życie pierwszą część swojego planu działania, którego głównym celem było ograniczenie wpływu Kościoła na wychowanie dzieci i młodzieży. Na mocy ustawy z 28 października 1948 r. „O zakładach służby zdrowia” państwo przejęło na własność wszystkie zakłady służby zdrowia: szpitale, sanatoria, żłobki i domy małych dzieci, prowadzone przez instytucje kościelne¹⁶. Już na przełomie lat 1947 i 1948 zostały przyspieszone prace w zakresie upaństwowienia i likwidacji społecznych, w tym również zakonnych, domów dziecka. W 1950 r. władze administracyjne tego samego dnia w całej Polsce przejęły na własność państwową wszystkich ośrodków katolickiej organizacji „Caritas”. W jej miejsce utworzono instytucję państwową pod tą samą nazwą, której prowadzenie władze zleciły dywersyjnej organizacji tzw. duchownych i świeckich intelektualistów katolickich¹⁷.

3 lipca 1947 r. została uchwalona ustawa „o rocie przysięgi Wojska Polskiego”¹⁸. Trzy lata później z przysięgi wojskowej zostały – drogą ustawową – wykreślone słowa: „Tak mi dopomóż Bóg”¹⁹.

⁹ A. Dudek, R. Gryz, op. cit., s. 10. Por. J. Żaryn, *Stolica Apostolska wobec Polski i Polaków w latach 1944-1958 w świetle materiałów ambasady RP przy Watykanie (wybór dokumentów)*, Warszawa 1998.

¹⁰ Por. *Listy pasterskie Episkopatu Polski 1945-1974*, Paryż 1975; W. Kozub-Ciembroniewicz, J. Majchrowski, *Najnowsza historia polityczna Polski. Wybór źródeł*, cz. IV, 1945-1948, Kraków 1993; B. Fijałkowska, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1, 1944-1955, Olsztyn 1999; R. Gryz, *Państwo a Kościół w Polsce 1945-1956 na przykładzie województwa kieleckiego*, Kraków 1999.

¹¹ Dz.U.R.P. nr 48 poz. 273. W 1947 r. Sejm Ustawodawczy wprowadził poprawkę zezwalającą duchownemu na udzielenie ślubu kościelnego dopiero po przedstawieniu potwierdzenia o zawarciu ślubu cywilnego.

¹² Dz. U.R.P. nr 6 poz. 52.

¹³ Dz. U.R.P. nr 34 poz. 308.

¹⁴ APR, zespół WSR Rzeszów, sygn. Sr 641/47, t. 4, k. 216a. Por. J. Żaryn, *Kościół a władza w Polsce (1945-1950)*, Warszawa 1997.

¹⁵ Dz. U.R.P. nr 34 poz. 210.

¹⁶ Dz. U. R.P. nr 55 poz. 434.

¹⁷ Por. A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945-1970*, Warszawa 1995.

¹⁸ Dz. U.R.P. nr 52 poz. 267.

Rok 1948 rozpoczął kolejny etap walki komunistów przeciw jedynej pozostałej (po sfałszowanych wyborach do sejmu ustawodawczego w 1947 r.) w Polsce niezależnej strukturze społecznej, to jest przeciw Kościołowi katolickiemu. Zgodnie ze sprawdzoną techniką, partyjne kierownictwo – przy pomocy aparatu bezpieczeństwa – starało się rozbić organizację wewnętrzną Kościoła. W obłudnej i cynicznej propagandzie przedstawiano księży, jako tych którzy podporządkowali interesy Polski Watykanowi, będąc na „usługach imperializmu amerykańskiego”²⁰.

13 lipca 1949 r. papież Pius XII zagroził ekskomuniką katolikom będącym jednocześnie członkami partii komunistycznej. W odpowiedzi na to 5 sierpnia został ogłoszony w Polsce dekret „o ochronie wolności sumienia i wyznania”²¹, Władze komunistyczne zagroziły karą do 5 lat więzienia za odmowę obrzędu lub czynności religijnych z powodu działalności lub poglądów politycznych, społecznych lub naukowych. W tym akcie prawnym – będącym kolejnym etapem walki władz komunistycznych z Kościołem katolickim – wprowadzono karalność nie tylko za dokonanie i usiłowanie, ale nawet za przygotowanie do „nadużycia wolności sumienia i wyznania w celach wrogich ustrojowi Rzeczypospolitej Polskiej”. Ponadto wprowadzono karę za „wyzyskiwanie łatwowierności ludzkiej przez szerzenie fałszywych wiadomości lub wprowadzanie w błąd innych osób przez oszukańcze lub podstępne czynności”. Chodziło tu o zapobieganie przy użyciu sankcji karnych zjawiskom cudownym związanym z gromadzeniem się ludzi wierzących. Jedno z takich zjawisk – o szerokim oddźwięku społecznym – miało miejsce w katedrze lubelskiej²².

Na mocy dekretu z 5 sierpnia 1949 r. „O zmianach niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach”²³, „zakony i kongregacje duchowne” oraz wszystkie stowarzyszenia, w tym organizacje zakładane przez władze kościelne, mające na celu wykonywanie kultu religijnego (bractwa kościelne, sodaliczki mariańskie itp.), zostały poddane prawu o stowarzyszeniach z 5 sierpnia 1932 r. a tym samym pozbawione osobowości prawnej. Warunkiem uzyskania tej osobowości było poddanie się wymogowi rejestracji w trybie administracyjnym, na zasadach określonych rozporządzeniem ministra administracji publicznej z 6 sierpnia 1949 r. Natomiast warunkiem rejestracji było zgłoszenie statutu, liczby członków zarządu oraz wykazu nieruchomości.

W celu ograniczenia liczby procesji ulicznych z okazji święta Bożego Ciała, 18 sierpnia 1949 r. wydano dekret, nakładający na ich organizatorów obowiązek „uzgodnienia z właściwą władzą administracji ogólnej” szczegółowego jej „porządku”²⁴.

Kościół katolicki w Polsce posiadał zasób nieruchomości, zwanych dobrami martwej ręki, które w okresie międzywojennym – zgodnie z artykułem XXIV, punkt 5-9 Konkordatu – miały być poddane parcelacji. Jednak do września 1939 r. nie została ona zrealizowana. W pierwszym dekrete PKWN z 6 września 1944 r. „O przeprowadzeniu reformy rolnej” uregulowanie sytuacji prawnej nieruchomości ziemskich należących do Kościoła rzymskokatolickiego lub innych gmin wyznaniowych pozostawiono przysłemu Sejmowi Ustawodawczemu²⁵. Na mocy dekretu z 6 września 1946 r. (art. 1, 4, 5) „O ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze ziem odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska”²⁶ dobra kościelne przeszły na własność państwa i zostały włączone w skład Państwowego Funduszu Ziemi. W konsekwencji tego w posiadaniu Kościoła pozostała tylko niewielka liczba nieruchomości rolnych, które znajdowały się w granicach administracyjnych miast. Na ziemiach Polski centralnej pozbawienie Kościoła nieruchomości nastąpiło w drodze dwóch kolejnych aktów normatywnych: Ustawy z 20 marca 1950 r. „O przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki, poręczenia proboszczom posiadania gospodarstw rolnych (pozostawiono im tylko jako źródło ich utrzymania gospodarstwa rolne, spełniające funkcje zabezpieczenia materialnego) i utworzeniu Funduszu Kościelnego”²⁷ oraz dekret z 24 kwietnia 1952 r. „O zniesieniu fundacji”²⁸ na mocy którego majątek fundacji przeszedł na własność państwa. Postanowienia wspomnianej ustawy zostały rozszerzone w „Porozumieniu między przedstawicielami Episkopatu i Rządu” podpisanym 14 kwietnia 1950 r. W aneksie do tego „Porozumienia” rząd postanowił, iż realizując ustawę z 20 marca 1950 r., pozostawi ordynariuszom i seminarium duchownym ogrody i gospodarstwa rolne do 50 ha wraz z inwentarzem, a zgromadzeniom zakonnym – gospodarstwa domowe do 5 ha.

W „Porozumieniu” biskupi uznali potrzebę nauczania wiernych i poszanowania „prawa i władzy państwowej”. W sprawach wiary, moralności i jurysdykcji kościelnej rząd uznał władzę papieską, natomiast w

¹⁹ Dz. U.R.P. nr 36 poz. 328. Co ciekawe rotę swojej przysięgi prezydenckiej właśnie takimi słowami zakończył Bolesław Bierut.

²⁰ Por. J. Żaryn, *Kościół w PRL*, Warszawa 2004.

²¹ Dz. U.R.P. nr 45, poz. 334.

²² *Walka sądów z cudami. Refleksje prawne na temat stosunków państwo-Kościół w Polsce po II wojnie światowej*, [w:] *Prawo wyznaniowe. Przeszłość i teraźniejszość. Materiały XI Konferencji historyków państwa i prawa, Kowary, 6-8 września 2007 r.*, pod red. J. Koredczuka, Wrocław 2008, s. 177-187.

²³ Dz. U.R.P. nr 45, poz. 335.

²⁴ Dz. U. R.P. nr 49, poz. 369.

²⁵ Dz. U.R.P. nr 4 poz. 17.

²⁶ Dz. U. R.P. nr 49 poz. 79.

²⁷ Dz. U.R.P. nr 9, poz. 87.

²⁸ Dz. U.R.P. nr 25, poz. 172.

innych sprawach Kościół zobowiązał się kierować „polską racją stanu”. Zawierając porozumienie – będące obustronnym kompromisem – ks. prymas Stefan Wyszyński wykazał się dużą odwagą i roztropnością. Tymczasem w kilka dni po jego zawarciu, na mocy ustawy został utworzony Urząd do Spraw Wyznań²⁹.

W ramach sekularyzacji życia publicznego dokonano ograniczenia liczby dni świątecznych jako dni wolnych od pracy. Na podstawie ustawy z 18 stycznia 1951 r. „O dniach wolnych od pracy” zostały zniesione dni świąteczne: Matki Boskiej Gromniczej (2 lutego), Święto MB Królowej Polski (3 maja), drugi dzień Zesłania Ducha Świętego i Niepokalanego Poczęcia NMP (8 grudnia)³⁰.

19 września 1951 r. zostało wydane Zarządzenie nr 26 Generalnego Prokuratora RP w sprawie zawodowego i ideologicznego kształcenia kadr. Kilka dni wcześniej ukazała się instrukcja ministra oświaty o przejęciu przez podporządkowane mu wydziały oświaty trzech istniejących Pałaców Młodzieży (w Katowicach, Szczecinie i Domu Kultury Dzieci w Kole w Warszawie), prowadzonych przez Towarzystwo Przyjaciół Dzieci oraz 81 domów harcerza kierowanych przez Związek Młodzieży Polskiej. Zlikwidowano Towarzystwo Burs i Stypendiów, Towarzystwo Gniazd Sierocych oraz Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, włączając prowadzone przez niego ogniska wychowawcze do ogólnej struktury państwowych domów dziecka. Następnym stalinizacji procesu wychowania stała się sukcesywna likwidacja szkół i przedszkoli prowadzonych przez stowarzyszenia katolickie.

Po wyniesieniu na konsystorz 12 stycznia 1953 r. prymasa Stefana Wyszyńskiego do godności kardynalskiej nastąpił nowy atak komunistów przeciw Kościołowi³¹. Prymas nie mógł nawet osobiście odebrać kapelusza kardynalskiego, gdyż władze polskie odmówiły wydania mu paszportu. 9 lutego 1953 r. Rada Państwa wydała „Dekret o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych”, który miał umożliwić władzy świeckiej bezpośrednią ingerencję w politykę personalną Kościoła. Już wcześniej, bo w lipcu 1952 r., władze państwowe nakazały zlikwidowanie niższych seminariów duchownych i nowicjatów zakonnych. Jednocześnie nasiliła się akcja usuwania lekcji religii ze szkół. W tym miejscu należy przypomnieć że, wkrótce po zerwaniu Konkordatu, na mocy okólnika nr 50 ministra oświaty z 13 września 1945 r. nauczanie religii miało pozostać w szkołach publicznych jako przedmiot obowiązkowy dla uczniów należących do wyznań uznanych przez państwo, z wyjątkiem tych uczniów, których „rodzice zadeklarują, iż nie życzą sobie, by ich dzieci pobierały naukę religii”³². W odpowiedzi Episkopat przyjął 8 maja 1953 r. memoriał z kategorycznym „nie” wobec takiej polityki władz. „Non possumus” dla podporządkowania się Kościoła władzom świeckim i usuwania religii ze szkół. Tymczasem kulminacyjnym punktem antykościelnej strategii komunistów stało się aresztowanie księdza prymasa 26 września 1953 r.³³

Kościół stał się celem specjalnego terroru ze strony władz. Już do połowy 1947 r. w więzieniach osadzono 60 duchownych. W 1953 r. na trzydziestu kilku biskupów 9 znajdowało się w więzieniach lub miejscach odosobnienia. W sumie do więzień trafiło w tym czasie ok. 900 księży. W latach 1945-1953 z rąk bezpieki zabitych zostało 37 księży diecezjalnych oraz 57 osób z duchowieństwa zakonnego³⁴.

W listopadzie 1952 r. – a więc kilka miesięcy po uchwaleniu przez sejm Konstytucji PRL gwarantującej obywatelom wolność wyznania³⁵ – została uchwalona przez sejm ustawa o amnestii³⁶. Tymczasem prymas Wyszyński wciąż był przetrzymywany w kolejnych miejscach odosobnienia.

9 lutego 1953 r. Rada Państwa wydała Dekret o obsadzaniu stanowisk kościelnych. W świetle jego postanowień organem „właściwym” do wyrażenia zgody na objęcie stanowiska ordynariusza diecezji i sufragana było Prezydium Rządu. W przypadku pozostałych księży, warunkiem sprawowania ich duszpasterskich funkcji było wydanie na to zgody przez prezydium wojewódzkiej rady narodowej³⁷.

Odpowiedzią polskich komunistów na śmierć Józefa Stalina – jednego z największych i najniebezpieczniejszych tyranów w dziejach ludzkości – było wydanie 7 marca 1953 r. dekretu o

²⁹ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej, Dz. U. R.P. nr 19, poz. 156. Por. P. Raina, *Kardynał Wyszyński*, t. 2, *Losy więzienne*, Warszawa 1993.

³⁰ Dz. U.R.P. nr 4 poz. 28.

³¹ Szykując się do ostatecznej rozgrywki z Kościołem zreorganizowano nawet Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy kościelne powierzono odąd nowo utworzonemu Departamentowi XI.

³² A. Potocki, *Sekularyzacja systemu oświaty w Polsce po II Wojnie Światowej a katechetyczna praca Kościoła*, [w:] *Katecheta i katecheza w polskiej szkole*, por red. K. Misiaszka, A. Potockiego, Warszawa 1995, s.53-68.

³³ Por. A. Micewski, *Kardynał Wyszyński. Prymas i mąż stanu*, Paryż 1982; E.K. Czaczkowska, *Kardynał Wyszyński*, Świat Książki, Warszawa 2009; A. Dudek, R. Gryz, op. cit., s. 81-85.

³⁴ Por. *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945-1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, pod red. J. Myszoza, t. 1, Warszawa 2002, t. 2, Warszawa 2003, t. 3, Warszawa 2006.

³⁵ Dz. U.R.P. nr 33, poz. 232.

³⁶ Dz. U.R.P. nr 46, poz. 309.

³⁷ Dz. U.R.P. nr 10, poz. 32.

przemianowaniu Katowic na Stalinogród³⁸. Wielu księży za odmowę uruchomienia dzwonów kościelnych w czasie pogrzebu Stalina spotkały szykany i represje³⁹.

Specjalny, w swojej wymowie również antykościelny, wymiar otrzymały kolejne kroki prawne komunistycznej władzy. Dla przykładu, pismo okólne Prokuratury Generalnej PRL z 30 czerwca 1955 r. zalecało prokuratorom zajmowanie na wnioski organów bezpieczeństwa publicznego korespondencji o wrogiej treści przesyłanej na adresy punktów korespondencyjnych „imperialistycznych rozgłośni radiowych i wrogich ośrodków”. Kilka miesięcy później, na mocy dekretu, godło państwa – orzeł biały – został pozbawiony korony⁴⁰.

27 kwietnia 1956 r. została uchwalona przez brzemienią w skutkach sejm ustawa o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży⁴¹. Zgodnie z jej artykułem pierwszym, zabiegu aborcyjnego mógł dokonać lekarz na podstawie „wskazania lekarskiego” oraz z uwagi na „trudne warunki życiowe kobiety ciężarnej”. Ponadto przepisy ustawy pozwalały na przeprowadzenie aborcji kiedy zachodziło „uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku przestępstwa”. Minister zdrowia w drodze rozporządzenia miał określić kwalifikacje zawodowe lekarzy dające uprawnienia do dokonywania zabiegów aborcyjnych oraz tryb wydawania orzeczeń lekarskich o dopuszczalności dokonania takiego zabiegu. Ustawa, która została uchwalona „w celu ochrony zdrowia kobiety” przed „ujemnymi skutkami zabiegów przerywania ciąży w nieodpowiednich warunkach lub przez osoby nie będące lekarzami” przyniosła śmierć milionów istot ludzkich. W pewnym stopniu negatywny wydźwięk ustawy aborcyjnej miała tonować inny przepis. Otóż w tym samym dniu, to jest 27 kwietnia 1956 r., sejm przyjął ustawę o zwalczaniu alkoholizmu⁴², zabraniającą sprzedaży, podawania i spożywania napojów alkoholowych min. w lokalach zakładów i placówek oświatowo-wychowawczych.

Tworzone przez komunistów prawo stanowiło wyjątkowo dotkliwe i, niestety, bardzo skuteczne narzędzie do walki z Kościołem katolickim, a także z całym podziemiem niepodległościowym. Było ono jednakże – co należy mocno podkreślić – sprzeczne z obowiązującymi normami prawa międzynarodowego. Dodajmy też, że w sposób paradoksalny terror wymierzony przez komunistów w religię katolicką powodował, że „u ogółu [społeczeństwa] wzrasta się [...] religijność, kościoły są [...] przepelnione podczas nabożeństw”⁴³. Zatem na zasadzie jakby wzmocnionego echa powracały pozytywne doświadczenia z okresu zaborów i żmudnego wybijania się Polski na niepodległość.

³⁸ Dz. U.R.P. nr 13, poz. 51.

³⁹ APR; fragmenty notatki sporządzonej w KW PZPR. Por. J. Żaryn, *Kościół w Polsce w latach przełomu (1953-1958). Relacje ambasadora RP przy Stolicy Apostolskiej*, Warszawa 2000.

⁴⁰ Dz. U.R.P. nr 47, poz. 314.

⁴¹ Dz. U.R.P. nr 12, poz. 60.

⁴² Dz. U.R.P. nr 12 poz. 62.

⁴³ APR, zespół 108, sygn. 144, k. 118.